

ВАЖЛИВІСТЬ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ ДЛЯ ПОВНОЦІННОГО ЗАХИСТУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ПОРУШЕНИХ ПРАВ ОСОБИ

УДК 123(45)

К. Б. Айріян

ад'юнкт,

*Національна академія внутрішніх справ України
(Науковий керівник доцент О.М. Солошенко)*

У статті здійснено теоретичний розгляд сутності та пов'язані аспекти доктринального розуміння інституту конституційної скарги і можливості введення даного інституту в національне право для усунення перешкод при здійсненні правосуддя.

Ключові слова: *конституційне звернення, інститут конституційної скарги, Конституційний Суд України.*

THE IMPORTANCE OF THE INTRODUCTION OF A
CONSTITUTIONAL COMPLAINT TO FULLY PROTECT AND
RESTORE THE VIOLATED RIGHTS OF THE INDIVIDUAL

Ayriyan, K.

Received: 17 Mar 2014

Перегляд рішень, ухвал та судових наказів у зв'язку з нововиявленими обставинами є особливим видом провадження в цивільному судочинстві. На відміну від перегляду судового рішення в порядку апеляційного та касаційного оскарження, підставою такого перегляду є не недоліки розгляду справи судом (незаконність та (або) необґрунтованість судового рішення чи ухвали, неправильне застосування судом норм матеріального права, порушення норм процесуального права), а те, що на час ухвалення рішення суд не мав можливості врахувати істотну обставину, яка могла суттєво вплинути на вирішення справи, оскільки учасники розгляду справи не знали про неї та, відповідно, не могли надати суду дані про неї [6, 21].

Частиною 2 ст. 361 Цивільного процесуального кодексу України визначається вичерпний перелік підстав для перегляду рішення, ухвали суду чи судового наказу у зв'язку з нововиявленими обставинами. Звернемо увагу на п. 4 ч. 2 вказаної статті, де зазначено, що такою підставою є «встановлена Конституційним Судом України неконституційність

закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом при вирішенні справ, якщо рішення суду не виконане» [13, 563].

Дане положення породжує правовий нігілізм в процесі здійснення правосуддя, оскільки існують проблеми у застосуванні цього пункту як підстави перегляду рішення за нововиявленими обставинами.

Фізичні та юридичні особи, які є сторонами у спірній справі, не мають прямого доступу до Конституційного Суду України для визнання норми такою, що не відповідає Конституції України, чинним законодавством передбачено лише звернення з письмовим клопотанням про офіційне тлумачення Конституції України та законів України (п. 2 ст. 150 Конституції України). Але Висновок Конституційного Суду України про офіційне тлумачення положень Конституції України та законів України, у тому числі й у випадку, коли це тлумачення суперечить спірному рішення, не може вважатися нововиявленою обставиною [13, 565].

Тільки у разі звернення Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини до Конституційного Суду України щодо вирішення питання про відповідність Конституції України (конституційності) закону України чи іншого правового акта Верховної Ради України, акта Президента України та Кабінету Міністрів України, правового акта Автономної Республіки Крим [8], яке є актом реагування, фізичні і юридичні особи можуть застосувати п. 4 ч. 2 ст. 361 ЦПК України як підставу для перегляду рішення за нововиявленими обставинами.

Також існує інший варіант: якщо суд за клопотанням учасників процесу або

за власною ініціативою зупиняє розгляд справи і звертається з мотивованою ухвалою (постановою) до Верховного Суду України, який відповідно до ст. 150 Конституції може порушувати перед Конституційним Судом України питання про відповідність Конституції законів та інших нормативно-правових актів. Таке рішення може прийняти суд першої, апеляційної чи касаційної інстанції на будь-якій стадії розгляду справи [5]. Але на практиці цей варіант розв'язання проблеми не має поширеного характеру. Хоча є найбільш прийнятним, оскільки визнання норми неконституційною через Уповноваженого Верховної Ради України потребує часу, що може мати негативні наслідки у вигляді вже виконаного спірного рішення.

Згідно з п. j) ст. 131 Конституції Республіки Албанії, Конституційний Суд вирішує питання кінцевого рішення у скаргах приватних осіб про порушення їх конституційних прав на ведення належного за законом судового процесу, але після того, як будуть вичерпані всі юридичні засоби захисту цих прав. У Вірменії, згідно з п. 6 ст. 101 Конституції (після конституційної реформи 2005 р.), кожна особа може звернутися до Конституційного Суду у конкретній справі, коли є остаточний акт суду, вичерпано всі засоби захисту і оспорується конституційність застосованого до неї цим актом положення [3, 134].

Прямої норми, яка вказувала б на обов'язковість вичерпання всіх юридичних засобів захисту конституційних прав особою, в нашому законодавстві не має, проте в актах Конституційного Суду України простежується дана позиція. В абзаці третьому мотивувальної частини Ухвали Конституційного Суду України

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням М.П. Романчука щодо офіційного тлумачення положення ст. 102 Конституції України вказується, що «...проблема, яка безпосередньо зачіпає майнові інтереси гр. Романчука М.П., знаходиться в рамках цивільного права. Як свідчать подані матеріали, Верховний Суд України надіслав йому офіційне письмове роз'яснення щодо порядку звернення до судів загальної юрисдикції для захисту його права власності. Однак гр. Романчук М.П. цим правом не скористався» [12]. У абзаці другому пункту 5 мотивувальної частини Ухвали про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Конотопа В.Я. щодо офіційного тлумачення підпункту «г» пункту 1 ст. 26 Закону України «Про зайнятість населення» від 1 березня 1991 р. зазначено, що «Конотоп В.Я. не використав в повному обсязі усіх можливостей для захисту своїх прав у судах загальної юрисдикції, зокрема у Верховному Суді України. Тому немає підстав для офіційного тлумачення підпункту «г» пункту 1 статті 26 Закону України «Про зайнятість населення», а, отже, немає підстав для відкриття конституційного провадження у справі» [11].

Щодо оцінки даної умови прийнятності звернень до розгляду у конституційному судочинстві висловився суддя Федерального Конституційного Суду Німеччини у відставці Д. Хьоміг на міжнародній конференції: «Якщо скаржник вважає застосовану до нього норму неконституційною, він спочатку повинен звернутися зі своєю скаргою до відповідного суду і таким чином вичерпати

всі засоби захисту. Тільки після того, як він не досяг там бажаного результату, йому в рамках спрямованої проти судових рішень конституційної скарги відкривається шлях до перевірки відповідної норми у Федеральному Конституційному Суді. У такий спосіб відбувається, так би мовити, розвантаження Федерального Конституційного Суду і гарантується, що спірне питання, щодо якого він має прийняти остаточне конституційно-правове рішення, вже опрацьоване компетентними органами фахового судочинства» [2, 196]. Однак суддя Конституційного Суду Чеської Республіки Ф. Духон звернув увагу і на інший бік цього критерію, що вимога використання «всіх способів судового захисту» встановлена у статтях 72-2 та 75-1 Закону про Конституційний Суд даної країни, без будь-яких винятків, крім того, що стосується контролю процедури між звичайними та надзвичайними позовами, з одного боку, та браком передбачуваності щодо прийнятності апеляції з питань права, що впливає зі ст. 239-2 Цивільно-процесуального кодексу, з іншого, – порушує саму суть права на оскарження, покладаючи на позивачів непропорційний тягар, який порушує справедливий баланс між законним прагненням гарантувати відповідність процесуальним правилам подання позову до Конституційного Суду та права на доступ до цього суду. Оскільки в Чехії право на апеляцію щодо питань права є надзвичайним судовим захистом, недоступне автоматично і визначення прийнятності його віднесено до повноважень Верховного Суду, воно не може розглядатися як ефективний засіб судового захисту, за який позивач, у разі неспроможності використати його, може бути піддано критиці. Це один з видів порушення права

на ефективний захист у судах та трибуналах. Іншими словами, рішення Конституційного Суду позбавляло позивачів права на доступ до суду та, відповідно, права на справедливий розгляд у сенсі ст. 6 (1) Конвенції [11, 76].

Альтернативним шляхом вирішення проблеми спрощення доступу у особи до конституційного судочинства задля захисту та відновлення своїх конституційних прав, на думку автора, може стати запровадження інституту конституційної скарги в нашій країні.

Запровадження цього механізму є предметом дослідження таких видатних українських науковців, як П. Євграфов, М. Гультай, В. Кампо, В. Радзівська, О. Селіванов, А. Стрижак, І. Тимченко, П. Ткачук, В. Шаповал та ін.

Конституційна скарга – це один із способів здійснення конституційного контролю щодо актів, які набрали чинності, ініційованого фізичною, юридичною особою, об'єднанням громадян, іноземцями, особами без громадянства, який розглядається спеціальним органом конституційної юрисдикції.

Конституційна скарга розглядається в межах конкретного конституційного контролю, оскільки питання, які зазначаються у скарзі, стосуються певного випадку правозастосування, який спричинив порушення конституційних прав і свобод та стосується лише певної сфери суспільних відносин.

Запровадження конституційної скарги дозволило б усунути проблеми, що виникають через відсутність повноцінного наступного конституційного контролю (наявність нормативно-правових актів у системі законодавства країни, які

потребують перевірки на предмет їх відповідності Основному Закону держави і спричиняють порушення конституційних прав та свобод). Це питання, а також питання щодо превентивності існуючої моделі конституційного контролю, широко обговорюється французькими науковцями.

Зокрема Ф. Люшер зазначав, що «безсумнівно, в нашому юридичному арсеналі існують законодавчі акти, які суперечать елементарним правам і свободам. Якщо б ці закони видавалися сьогодні, Конституційна рада, безперечно, виступила б проти їх прийняття, однак через те, що вони були промудровані раніше, ніхто не вправі цьому протидіяти» [14, 123]. Отже, виходячи із зазначеного можна дійти висновку, що інститут конституційної скарги виступає своєрідною гарантією, яка сприяє реалізації такої форми конституційного контролю, як наступний.

Якщо розглядати ситуацію, яка на сьогодні існує в Україні, то в контексті означеної вище проблеми можна дійти висновку, що попередній конституційний контроль в Україні здійснюється лише за зверненням Президента України або Кабінету Міністрів України щодо тих міжнародних договорів, які вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість (ст. 151 Конституції України), та Верховної Ради України щодо надання висновків до законопроектів про внесення змін до Конституції України. Наступний конституційний контроль забезпечується більш широко, однак участь у ньому фізичних, юридичних осіб, об'єднань громадян тощо відсутня.

За діючим законодавством України згадані суб'єкти можуть звертатися до Конституційного Суду лише із

конституційним зверненням про необхідність офіційного тлумачення Конституції України та законів України з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також прав юридичної особи. Однак у разі якщо при тлумаченні Закону України (його окремих положень) була встановлена наявність ознак його невідповідності Конституції України, Конституційний Суд України у цьому ж провадженні вирішує питання щодо неконституційності цього закону.

Тобто, законодавець передбачив можливість захисту прав і свобод осіб шляхом закріплення інституту конституційного звернення, однак для більшої ефективності реалізації наступного конституційного контролю за участю фізичних, юридичних осіб, об'єднань громадян тощо доцільно запровадити інститут конституційної скарги.

Україна, як держава, орієнтована на укріплення демократичних засад, має постійно удосконалювати свої механізми захисту прав і свобод людини і громадянина. Одним із таких механізмів і є інститут конституційної скарги, вироблений в країнах Європи, США, Росії, який дозволяє пересічному громадянину звернутися до судового органу, що здійснює конституційний контроль.

Варто підкреслити, що запровадження конституційної скарги в Україні сприятиме тому, що законодавча база відповідатиме реаліям сьогодення за рахунок її постійного оновлення (адже громадянам буде надано право звертатися до Конституційного Суду України щодо перевірки конституційності положень законів, які порушують або можуть спричинити порушення конституційних прав і свобод

людини і громадянина; такі питання будуть актуальними, оскільки виникають в процесі правозастосування щодо окремих осіб, а їх вирішення сприятиме усуненню існуючих нагальних проблем), буде максимально спрямована на захист конституційних прав людини та відображатиме високий правовий рівень України, як європейської держави.

Про необхідність запровадження реформи щодо введення вказаного інституту в Україні А.О. Селіванов (Постійний Представник Верховної Ради України в Конституційному Суді України) під час свого діалогу із суддею Конституційного Суду України у відставці П. Євграфовим зазначив, що «я не можу пояснити конституційний алогізм, чому за наявності в судовій системі України Конституційного Суду фізична особа не може звернутися до нього із зверненням щодо порушення її прав конкретним законом держави і таким чином захистити свої конституційні права, якщо вони обмежені, звужені за змістом та обсягом відносно існуючих і гарантованих Конституцією України».

Сучасні теорія і практика конституціоналізму стверджують, що Основний Закон України повинен передбачити право людини і громадянина на конституційну скаргу. Це пов'язано зі здійсненням конституційного контролю за діяльністю держави і відображає необхідність проведення конституційної реформи в Україні» [10, 82].

Про суттєву роль конституційної скарги зазначав у своїй статті також суддя Конституційного Суду України у відставці В. Кампо: «Визначальним елементом конституційної юстиції є, на мою думку, конституційна скарга громадян, саме за її допомогою вони можуть захищати свої

права та свободи в органах конституційної юстиції. Оскільки у вітчизняному законодавстві така скарга не передбачена, а є лише право громадян на конституційне звернення щодо тлумачення Конституції і законів України, то можна говорити про звужену модель функціонування інституту конституційної юстиції» [4, 44].

Індивідуальна конституційна скарга – засіб захисту індивідом своїх конституційних прав від порушень актами чи діями органів та посадових осіб публічної влади. І це не одне вагоме значення інституту конституційної скарги в системі конституційного контролю. Також вона виступає як важливий засіб забезпечення й розвиток конституційної демократії, основу якої становлять права людини. Конституційна скарга, захищаючи індивіда та його суб'єктивні права, сприяє реалізації одного з головних принципів правової держави – принципу зв'язаності всіх гілок влади Конституцією і Законом, що гарантують права людини. Крім того, конституційна скарга, будучи специфічним інструментом захисту конституційних прав особи, надає громадянину право як стороні вступати у правовий спір з

державою та її органами, навіть із самим законодавцем, тим самим сприяючи інтеграції громадян у процес управління державою і суспільством [9, 31].

Отже, впровадження конституційної скарги в національне правове поле стане ще однією з гарантій в повному обсязі реалізації прав і свобод особи в Україні. У разі зіткнення фізичної чи юридичної особи з прогалинами в правових актах чи окремих їх положеннях вона не може вжити необхідних заходів. Оскільки чинне законодавство не надає фізичним та юридичним особам права на безпосереднє оскарження неконституційних актів у Конституційному Суді України, інститут конституційної юстиції повинен унеможливити застосування до приватних осіб неконституційних законів. Подальший рух у напрямі побудови правової держави й громадянського суспільства неможливий без удосконалення процедур реалізації та захисту прав і свобод кожною людиною як першоджерелом публічної влади – без запровадження конституційної скарги, а це вказує на потребу подальших теоретико-правових досліджень у цій сфері.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Духов Ф.* Вплив практики Європейського суду з прав людини на національне конституційне судочинство / Ф. Духов // Вісник Конституційного Суду України. – 2005. – № 6. – С. 73–77.
2. *Захист прав і свобод людини і громадянина при здійсненні правосуддя в рішеннях Конституційного Суду України / А. С. Головін.* – К. : Логос, 2011. – 305 с.
3. *Захист прав людини органами конституційної юстиції: можливості і проблеми індивідуального доступу : матеріали між наук. конф., м. Київ, 16 вересня 2011 р. / Конституційний Суд України ; відп. ред. А. С. Головін.* – К. : Логос, 2011. – 608 с.

4. Кампо В. М. Конституційна юстиція в Україні: проблеми і перспектива / В. М. Кампо // Юридична наука. – 2011. – № 1. – С. 43–49.
5. *Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя»* від 1 листопада 1996 р. № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>
6. *Практика перегляду судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами в порядку цивільного судочинства* // Вісник Верховного Суду України. – 2010. – № 7. – С. 21–30.
7. *Про Конституційний Суд України* : Закон України від 16 жовтня 1996 р. № 422/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – 272 с.
8. *Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини* : Закон України від 23 грудня 1997 року N 776/97– ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80>
9. *Проблеми та перспективи запровадження індивідуальної конституційної скарги в Україні* : монографія / О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш, С. Г. Серьогіна, І. І. Бодрова. – К. : Атіка-Н, 2010. – 108 с.
10. *Селіванов А.* Конституційна скарга громадян в реаліях сучасності / А. Селіванов, П. Євграфов // Право України. – 2003. – № 4. – С. 80–85.
11. *Ухвала КСУ у справі за конституційним зверненням громадянина Конотопа Володимира Яковича щодо офіційного тлумачення підпункту «г» пункту 1 статті 26 Закону України «Про зайнятість населення»* від 10 липня 1998 р. № 32-у/1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=202592>
12. *Ухвала КСУ у справі за конституційним зверненням громадянина Романчука Миколи Павловича щодо офіційного тлумачення положення статті 102 Конституції України* від 8 травня 1997 р. № 11-з/1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/vz11u710-97>
13. *Цивільний процесуальний кодекс України* : науково-практичний коментар / [за ред. Є. О. Харитоновна, О. І. Харитонової, Н. Ю. Голубевої]. – К. : Алерта ; КНТ ; ЦУА, 2010. – 648 с.
14. *Luchaire F.* Procedures et techniques de protection des droits fondamentaux. Conseil Constitutionnel Francais // Revue intern, de droit compare. – 1981. – № 2. – P. 329.

Стаття надійшла до редакції: 17.03.2014.

Рекомендовано кафедрою кримінального та адміністративного права

**THE IMPORTANCE OF THE INTRODUCTION OF A CONSTITUTIONAL COMPLAINT
TO FULLY PROTECT AND RESTORE THE VIOLATED RIGHTS OF THE INDIVIDUAL***Ayriyan, K.*

Abstract: This article provides a theoretical consideration of the essence and related aspects of the doctrinal understanding of the institute of constitutional complaint and possibility of introduction of this institute in to domestic law eliminating obstacles in administering justice.

Keywords: constitutional appeal, the institution of a constitutional complaint, the Constitutional Court of Ukraine.

**ВАЖНОСТЬ ВНЕДРЕНИЯ ИНСТИТУТА КОНСТИТУЦИОННОЙ ЖАЛОБЫ ДЛЯ
ПОЛНОЦЕННОЙ ЗАЩИТЫ И ВОССТАНОВЛЕНИЯ НАРУШЕННЫХ ПРАВ ЛИЦА***Айриян К. Б.*

Резюме: В статье проведено теоретическое рассмотрение сущности и связанные аспекты доктринального понимания института конституционной жалобы и возможности ввода данного института в национальное право для устранения препятствий при осуществлении правосудия.

Ключевые слова: конституционное обращение, институт конституционной жалобы, Конституционный Суд Украины.